

DE HEILIGE ENGEL PATJE

- Een kerstverhaal -

Die ochtend was de wereld een beetje stil wakker geworden.

Geen voetstappen te horen, wie er ook langs liep.

Auto's met alleen zacht gebrom waar je anders de banden over de keien hoorde razen.

De straat, met aan het eind het plein met de kastanjes, zag eruit alsof de bakker van de overkant met een grote zeef over alles een mooie, egale laag had gestrooid.

Licht moest het nog worden. Alleen aan de witte vlekken onder de straatlantaarns zag je wat er die nacht was gebeurd.

De lucht was diepdonkergrijs met bleke vlekken.

Buien. Een nieuwe voorraad poedersuiker.

Hoe ontzettend wit moest dat wel zijn, bij daglicht?

Aan de wand in de gang hing net zo'n schilderij. Waarvan je je afvroeg of de maker het hele vlak opzettelijk zo leeg gelaten had.

Alleen bovenin een lichtgrijze laag - lucht. En dan hier en daar een paar lijnen en blokken. Winterlandschap.

Zo was het buiten nu ook. De wereld moest opnieuw gepenseeld worden, op een vers linnen doek.

Met de slee naar buiten. Verwondering. Sporen als tramrails achterlaten.

Van de steile wal af, bij de dijk. Als de wind opstak, zag je langs de donkere muren van de kerk grijze krullen vliegen. Wolken en poedersuiker.

Sneed in je gezicht.

“Mogge, kapper! Ik ben maar komme lope, want ik glibber zo de dijk af a'k nie uitkijk!”

Het licht in de zaak net aan, de grendel werd van de deur geschoven. Je hoorde altijd een 'piep!' galmen als-ie dat deed.

Meteen de eerste klanten al binnen.

“Hebben ze dan niet gestrooid op de Singel? Ze waren bij ons voor al bezig

vanochtend vroeg.”

“Jewell! Maar mun béne, hè? ‘k Motter niet an denke da’k op de dág voor Kers nog in ut siekenhuis lèg!”

Zo’n dag ging het worden. De één druk aan het werk, de ander druk om de kerstdagen bijzonder te maken. En daar dan naar kijken, er tussendoor lopen.

Winkels extra vroeg open, veel volk in de zaak. Vaste klanten ook. Radio aan, klassieke muziek op de achtergrond. Een kinderkoor, alsof het engeltjes waren. De winkel was versierd met dennengroen en kerstballen. Uit de keuken kwam de geur van soep, er werd bouillon getrokken.

Ze kwamen lawaaiig naar binnen, de klanten.

Mannen waarvan hun vrouw zei: “Zorg je wel dat je er een beetje fatsoenlijk bij loopt met de feestdagen?”

De kapperszaak leek zo een kroeg, met stamgasten.

“Zég kápper, hebbie nog tijd? Kom vannách anders de kàrk nie in, mettà hoar vàmme.”

De straatlantaarns gingen uit. Het bleef lichtgrijs buiten, alsof er toch nog wel een lamp aan moest blijven. Binnen overal gelig licht. Behalve bij de bakkerij, daar was vanaf de vroege ochtend fel daglicht binnen. En de bakker hoorde je zingen, door het open bovenraam. De hoogmis van Mozart repeterend. Hij zat in het kerkkoor.

Het werd drukker, men schoof wat in op de rode skailederen bank in de kapperszaak. De winkelbel bleef maar gaan, van binnenkomende klanten. Steeds langer wachten om aan de beurt te komen, en niemand die dat erg vond. Als je er netjes uit wilde zien, dan moest je maar even de tijd nemen. Praten over het weer. Want had het eenmaal gesneeuwd, dan hielden de mensen er niet over op. Hoe hoog het wel niet lag, en hoe glad het was, en hoe moeilijk voor de oude mensen.

Geroep in de straat. Cornelis, de groenteman verderop, liep de zaak binnen.

“Kápper! D’r lèg iemand in de goot, gevallen of zo. Ken die effe naar binne?”

Buiten stonden twee mensen gebogen over een hoop sneeuw. Uit het straatje tegenover caféhouder Hein, sjaal om. Sjorde een man in een lange, donkere wollen jas op uit de sneeuwhoop, de armen onder de oksels door.

Hij leek niks te wegen. Sneeuw viel van hem af. Anderen pakten armen en benen. Mompelend en overlegend droeg de groep een hoopje mens naar binnen. ‘Op de bank, maar!’ De rest van de klanten stond op, en stapte opzij. “Annie, bel je dokter Hertog? Dat-ie langskomt? Of anders de wijkzuster. En jij: even boven blijven.”

Vanaf de trap klonk het als een hoorspel.

“Rustig an, leg um sachies neer!”

“Hij weeg anders niks, ‘t lèk wel heksenwerk, so lich.”

“Dá se num nie gezien hadde, vanochtend. Hij had wel overréje kennen worde.”

“Kápper, héjje kéjàk? Dat Annie ut effe in de sjokela doet.”

“Niks ervan, Cornelis, hij zal onderkoeld zijn, we gaan ‘m opwarmen.” Uit de keuken gilte een uitketel, kruiken werden gevuld en onder de jas van de man gestopt.

“Meneer! Meneer! Word eens wakker! Weet u hoe u hier terechtgekomen bent?”

“Hij is steenkoud, z’n baard zit helemaal vol met ijs.”

“Laat ‘m maar even bijkomen, de dokter komt er zo aan.”

Een onverstaanbaar gemurmel en gerochel tussendoor.

En om de bank heen al die klanten, staand, leunend tegen de muur, wachtend op hun beurt.

Een volgende werd in de kappersstoel gezet.

“Wie is er aan de beurt? Ah, meneer! Wat zal ‘t zijn? Beetje gedekt, zeker? U was twee weken geleden hier nog.” Weldra hoorde je weer het levendige knippen van de schaar. Dan snel, dan langzaam. Als het wintergeluid van een merel: kwink, kwi-kwink, kwink. En dan het gezoem van de tondeuse. Eigenlijk een heel gewone werkdag voor de kapper. Op die rare ġuur na, die daar op de bank lag te logeren.

Op de trap was het niet meer uit te houden. Verveling. Het sneeuwde weer, buiten. Misschien wel sneeuwballen gooien in het straatje achter de bakkerij. Niet meer aan dat rare ġuur op de bank denken. Er snel langs lopen, even opzij kijken. Onder de bank een spiegelende plas water, van smeltende sneeuw en ijs uit de donkere wollen jas van de man. Grijsze baard,

niet geschoren. Je hoorde ‘m raspemd ademhalen. Hij was dus niet dood. Dan hadden ze ‘m misschien laten liggen. Gauw naar buiten. Een zwarte auto kwam aanrijden en stopte voor de deur. Dokter Hertog. Hij beende met grote stappen de zaak in. Toch even om de hoek kijken, door het winkelraam naar binnen gluren. De dokter schoof een stoel bij de bank, ging zitten. Leek iets tegen de oude man te zeggen, glimlach op zijn gezicht. Herkenning. Knoopte zijn jas open, haalde zijn stethoscoop tevoorschijn. Boog voorover. Met het zilverglimmende apparaat voorzichtig onder de jas van de oude man. Aandachtig luisteren. De dokter ging rechtop zitten en zei iets tegen Annie, die daarna naar de telefoon liep.

Ondertussen was het ink druk geworden op straat. Mensen met tassen. Sleeën ging daar niet, je moest op het pleintje achter de kerk zijn. Grote jongens waren aan het sneeuwballen gooien. Veel geschreeuw. ‘t Klonk gevaarlijk. Terug naar huis. Langs de oude school, waar de deur openstond. De school was niet meer in gebruik, er logeerden mensen uit een ander land. Ze stonden met een deken omgeslagen in de deuropening. Keken verbaasd om zich heen, en naar boven. Alsof ze dit nog nooit hadden gezien. “Jour, bonhomme!” zei er een. “Tu n’as pas froid comme ça?” Een man met een vrolijk donker gezicht en spierwitte tanden. Onverstaanbaar. En vreemd genoeg om er een beetje bang van te zijn. De wind joeg de sneeuw opnieuw op, het prikte in je gezicht. Er werd nog wat geroepen. Niet reageren. Doorlopen.

Terug de winkel in. Slee neerzetten, meteen door naar de keuken. De oude man had inmiddels een kussen onder zijn hoofd gekregen, en de deken van het logeerbed lag over zijn jas heen. Hij stonk. De wijkzuster was binnengekomen om te overleggen. Ze had een grote, lange jas aan, en liep op laarzen. Een dikke tas met spullen, maar weer andere dan er uit de dokterstas van Hertog kwamen. Ze overlegde met de kapper en met zijn vrouw Annie. “Laten liggen of met de auto van de dokter naar het verzorgingstehuis verderop? Hij kan in de ziekenkamer terecht, er

staat een bed voor ‘m klaar.”

Voorlopig nog maar even zo laten, tot-ie helemaal was bijgekomen.

“We helpen ‘m wel sjouwen,” klonk het bereidwillig. Het leek wel of iedereen het wel leuk vond, zo’n bijzonder voorval.

De wijkzuster liep hoofdschuddend weer naar buiten.

“Echt iets voor de dag voor Kerstmis!”

Alsof hij er niets mee te maken had, zo lag de oude man in zijn donkere jas op de bank. De klanten keken er ook niet meer voortdurend naar. Wie binnen kwam, kreeg uitleg.

“Je mot effe wachte, straks ken je op mijn stoel. Hij doar (een wijsvinger naar de bank) lég effe bij te komme. Hij hèt legge valle vanochend.” De stoelen werden iets verder van de bank geschoven. Een lucht van oude man en natte, vieze wollen jas vulde de winkel.

Ongestoord ging het praten verder, over andere dingen, over de toestanden in de buurt. Over die school, gevuld met vreemdelingen. De oude man sliep. Zo leek het.

Patje

Patje werd hij genoemd. Als het over Patje ging, ging het over oorlog. ‘Dé Oorlog.’

Werd aan tafel vaak over gepraat.

Niemand hield echt van Patje.

Patje was een zonderling. Als-ie op de stoep liep, staken de mensen over.

Passeerden hem aan de overkant.

Patje praatte raar en hard en had maar een paar tanden in zijn mond. Je moest goed luisteren om hem te kunnen verstaan. Sommige zeiden dat-ie Fries praatte, anderen hielden het op Jiddisch, iets tussen Hebreeuws en plat Amsterdams in. Als hij lachte, leek hij een monster. Kinderen renden gillend weg. De Ouwe Jood, dat was zijn andere bijnaam. Ze zeiden dat-ie gek was. Maar die kenden ‘m niet.

Niemand die wist wanneer hij geboren was, wie zijn vader en zijn moeder waren, of-ie wel ‘s een meisje had gehad. Wél honden. Herders.

Hij woonde in een klein boerderijtje tussen de wetering en de dijk.
Helemaal alleen.

Je moest vanaf de weg over een houten, platte brug: een smal pad liep dan naar zijn huis.

Maar niemand die daar ooit geweest was. Veel te bang waren ze. Ze zouden door die honden meteen gegrepen worden. Levensgevaarlijk.

Op het bordje bij de groene postbus stond een naam: 'De Veen'. Maar of dat nou zijn echte achternaam was...

Wie zijn echte naam kon weten, was allang overleden; iedereen in de buurt kende 'm als Patje. Zo werd er die middag over hem gepraat bij de kapper.

Dat-ie op een dag in mei als landarbeider en rattenvanger hier terecht kwam. Een sterke, jonge kerel, voor niks en niemand bang. Ging voor de vreemde soldaten die hier waren gelegerd omheiningen aanleggen. Sloeg met een grote hamer palen in de grond.

Alsof-ie kwaad was, zo hard sloeg-ie. 'En aan het eind van de werkdag handje contantje betalen!' schreeuwde hij tegen de commandant die hem had ingehuurd.

"Zu Befehl!" moet de commandant terug hebben geschreeuwd. Zo is het verhaal, want niemand was er bij.

Dan liep Patje terug langs de wetering. Het geld rinkelde in zijn zak. Hij ging de platte houten brug over, het pad af en sloeg de deur van zijn huisje achter zich dicht.

De volgende ochtend stond-ie dan om half acht klaar met zijn hamer om weer aan het werk te gaan. Dag in, dag uit. Tot het af was.

Hij praatte weinig met de bureu. Ze moesten hem niet, hij moest hen ook niet. Misschien vond-ie 't wel goed zo. Evengoed was Patje een harde werker, en werd-ie graag ingehuurd voor klussen. Een man van weinig woorden.

Die oorlog was een zwarte tijd. Weinig te koop in de winkels. Steeds minder te eten. Legerauto's reden rond. Zo'n wagen stopte dan zomaar in de straat, de soldaten stapten uit en bonkten op een voordeur. Om te kijken of er niet iets of iemand werd verstopt. Wie verdacht was, werd meegenomen. Pas dagen later kwam er wel eens iemand terug, met een blauw oog of zijn hele hoofd in het verband. Zo waren de mensen bang geworden. Bang gemaakt.

Maar niet Patje: hij loot hardop het Wilhelmus. Kwam er een soldaat te dichtbij, dan ging hij over in een mars. Hief zijn hand op. Riep 'Sieg Heil!' tegen die soldaat. Ze dachten dat-ie gek was. Dat dachten de mensen eigenlijk nog steeds.

Op een vroege ochtend stopte zo'n wagen voor zijn bruggetje. Twee soldaten wilden het pad op gaan richting het huisje. Opeens vloog er iets door de lucht, met een plof op de voet van een van die twee. De man begon te gillen. Patje was gaan speerwerpen met een hooivork. 'Van mijn erf af!' riep-ie. De twee herders dreigend op de soldaten af. De ene vergat zijn geweer te richten en zette het op een lopen, de ander kon niet wegkomen. Zat vastgeprikt. Patje keek even toe. Trok toen de hooivork uit de soldatenvoet. "Mitkommen," zei-ie tegen de soldaat. In het keukentje verbond hij de voet. Toen het verband eromheen zat, stuurde Patje 'm weer naar buiten. "En nou vort! En sag gegen die schlemiel van een maat van je nicht zurück zu kommen." Patjes herders gromden alsof ze hetzelfde bedoelden. Het voorval met de hooivork ging door de hele buurt. Niemand bemoeide zich daarna verder met Patje, en dat vond-ie best.

Zo ging Patje die middag over de tong.

Over het eind van de oorlog, toen de soldaten waren weggevlucht en andere soldaten de stad binnenkwamen, met vlaggen en chocola en sigaretten. En Patje opeens een stuk vrolijker keek. En er opeens ook een heleboel vreemdelingen uit zijn huis kwamen, met koffers en tassen. "Ondeduikes! Patje, juchie, hij hât óndeduikes! Kejje 't gelóve?" De verhalen over Patje werden steeds sterker, naarmate de middag verliep. Hij had in 't verzet gezeten. Hij had zelfs een grap uitgehaald door een onderduiker als vogelverschrikker langs de wetering te zetten. "Wél stil blijven stoan, jochie!" zou Patje 'm gezegd hebben. Niemand die iets in de gaten had. Zelfs de gemene soldaten in de grote vrachtwagen reden voorbij zonder iets te zien. Zo konden zijn vreemdelingen allemaal "effe een luchie scheppe". De hele winkel schaterde.

De kapper grijnsde wat en knipte onverstoorbaar door.

Patje lag op de bank alsof-ie sliep. Tot het over de oude school ging, met die vreemdelingen.

De school die al jaren leeg stond, waar niemand iets mee wilde. De ramen dichtgetimmerd met hout, leek het of het gesloopt ging worden. Na de zomervakantie was de timmerman opeens in de weer, de ramen kregen een verfje, de loodgieter liep er af en aan met buizen en spullen.

En dan waren daar plotseling die vreemde mensen. Ze kwamen op een avond met een bus, werden uitgeladen en ondergebracht in de school.

Opgewonden, boos werd er gepraat.

Ze hoorden hier niet, zeiden klanten. Was het onze schuld dat ze moesten vluchten? En hoe kwamen ze dan hierheen?

Hoe kwamen ze in die school? Konden ze niet ergens anders heen? Naar iets in de grote stad verderop soms?

Dat hing maar rond, zonder werk, ze verstonden ons niet eens, wij verstonden ze niet eens. Terug moesten ze, meteen op het vliegtuig.

“Ut zijn útvretters, da sijn ut!”

De kapper schoot uit en sneed in de klant zijn oor. Keek ongemakkelijk om zich heen. Plotseling begon Patje te bewegen, te rochelen.

“He...uche, uche, uche, het zijn.. uche...” Patje gebaarde “drinken”. Een van de klanten pakte het glas water naast de bank en hielp hem.

Patje had een teug genomen, haalde adem.

“ ‘t Zijn onderduikers, en ze práte Frans.”

Stilte in de kapperswinkel. De kapper liet zijn werk even in de steek, liep naar de keuken. “Annie, bel jij zuster Rozeboom even, Patje is bijgekomen.”

En of Patje was bijgekomen. Ze hadden de oude man even overeind geholpen. Hij zag rood. Alsof-ie kwaad was geworden.

De klant in de kappersstoel was nog niet klaar, het zeil zat nog om zijn nek.

Patje keek ‘m in de spiegel recht aan:

“Jouw ouwelui hebbe bij mijn ondergedoken gezeten.”

Hij haalde nog eens adem. “Bejje kerks?”

De klant in de kappersstoel verstond het niet.

“Bé - jij - kérks!?” Patje moest moeite doen.

“Ehh... jaaah.” Aarzelend antwoord.

Patje rochelde, nam een slok water.

“Dan gaat doááár” - Patje wees naar buiten. Naar de wereld. Haalde adem.
 “- je kop deraf.”

Het was zijn langste zin, die middag.

Uitgeput viel hij terug op de bank. Patje had gezegd.

Oude boze man. Om bang van te worden. De winkel zweeg.

Alleen nog de radio hoorde je, en het gezoem van de tondeuse, het kwink-kwink van de schaar en het gemompel van de kapper en zijn klant.

In de keuken klonk vrolijke drukte. Je rook gebraden vlees. Niemand die daar wist wat er net was gezegd in de winkel. Zware woorden.

Patje sliep weer. Het werd minder druk in de winkel. De klanten bleven wel binnenkomen, maar niemand hoefde meer te staan. Wachtende klanten lazten de krant. Of praatten met elkaar, over de komende kerstdagen.

Nog één keer naar buiten. Minder wit, de auto's hadden de straat donker gereden. Af en toe nog een beetje sneeuw. Bolletjes watten, zo dik.

Als het zou blijven liggen, zou er op kerstochtend een dikke deken zijn.

Annie moest nog even een boodschap doen. Verse slagroom halen.

Het schemerde, de lucht werd al donkerblauwgrijs.

Achter het raam van de school een kerstboom. Er klonken kerstliedjes.

“Wij komen tezamen”, maar dan onverstaanbaar. Vreemde taal.

Mooi eigenlijk. Dezelfde Kerstmis, andere woorden.

Snel de supermarkt in, die bijna ging sluiten. Annie werd uitgehoord. Over Patje, en hoe hij nou daar terechtwam. Schouders werden opgehaald.

Ernstige blikken.

“En wat moet er nou met ‘m gebeuren?”

“Hij krijgt een ziekenkamer in ‘t Elisabeth.”

“O, dan wordt er bést voor ‘m gezorgd. Die chaggerijn.”

“Nou, jne feestdagen!”

“Ja, van ‘t zelfde, hè?”

Teruggekomen in de kapperszaak. De wijkzuster was er weer.

Terwijl de kapper de vloer aanveegde, werd Patje door Annie en de zuster rechtop gezet. Het hoofd van de oude man weggedoken in de jas. Alsof-ie nog sliep.

Nu stonk hij écht. ‘Weet je wat?’, zei de zuster, ‘Jij gaat straks voor de kerst nog in bad!’ Patje vertrok geen spier. Alsof ‘t allemaal niks kon schelen.

De winkeldeur zwaaide open, dokter Hertog kwam binnen.

De glimmende, zwarte auto bromde, een deur stond open.

Patje werd achterin gezet. Dokter Hertog stapte in, de wijkzuster liep ook naar buiten.

Dan ging de deur dicht. De grendel piepte galmend door de winkel.

De kapper deed ‘t licht in de winkel uit. Het raam bleef licht. Een paar kaarsen in de etalage, voor de gezelligheid.

“Nou, dat is er eentje om niet meer te vergeten.”

Annie liep terug de keuken in. Draaide zich om.

“En jij gaat nu ook in bad! Ben je schoon voor de nachtmis.”

Hemel

Een dikke, witte deken lag over de straat. Het lichtte op, alsof het de straatlantaarns niet meer nodig had.

Met de voeten diep in de sneeuw ging het door de stad naar de kerk.

Hard werden de klokken geluid. Feestelijk. Het leek door de sneeuw alleen verder weg. Alsof je hoofd onder de dekens zat.

Patje hijgde, was buiten adem. Maar hij leek er niet door gehinderd. Zijn hand was warm. Er was geen wind meer, die in je gezicht sneed.

“Lekker, toch, die sneeuw? In zevenenveertig, toen was ‘t streng hoor, je kon over de Lek lopen.”

“Meneer, wat bedoelde u met ‘je kop eraf?’”

Patje grijnsde. Haalde weer rochelend adem.

“Je hoeft me geen meneer te noemen hoor. Ben ‘k nooit geweest.”

Hij stond even stil. Leunde even.

“Ken jij ‘t kerstverhaal?” Een scherpe blik.

“Ja, dat krijgen we altijd op school en in de kerk.”

Patje keek niet tevreden.

“Dan weet je ook waar dat kind geboren is. Jullie Jezus.”

“Ja, in Bethlehem. In een stal.”

Patje prikte met zijn wijsvinger uit zijn gatenhandschoenen.

“Juis. Maar wat voor land?”

Moeilijke vraag. Nooit gehad met godsdienst.

Patje ging verder: “In een land waar-ie niet welkom was. Waar heel dat volk niet welkom was. Overal waar ze heen gingen, waren ze niet welkom. Een grote rotzooi was ‘t, in dat land!”

Hij snoof. Hij snikte, leek het wel... “Hooguit mochten ze effe blijven. Als ze de volgende dag maar opgerot waren.” Patje werd weer kwaad. Net als die middag in de winkel, toen hij op de bank lag.

“Joden in moslimlanden!

Roma!

Homo’s!

Zwarten!

Christenen in moslimlanden!

Islamieten in China!

Enne...”, Patje wilde nog wat zeggen.

Moest nu diep ademhalen.

“...Palestijnen in Israel.”

Hij zweeg.

“De wereld is mesjogge, zowaar ik leef.”

Schudde zijn hoofd.

Er liep een traan langs zijn neus.

“Weet je, jochie, Je ben ‘t gelukkigst als je ergens thuis bent. Dat je weet dat je welkom bent. Dat je niet bang hoeft te zijn dat je kop eraf gaat. Omdat je in God gelooft. Of in Allah, of in Jahweh. Of in helemaal niks.”

Dat klonk moeilijk. Die grote wereld. Overal waar je bij de verkeerde groep hoorde. Dat je dan werd weggejaagd, of erger. Al die ongelukkige mensen! Zo’n groep vreemdelingen in die oude school! Waar moest je beginnen?

Alsof Patje gedachten kon lezen. Een warme hand tegen de wang.

“Hier beginnen. Deed ik ook, in mijn eigen huis. Eerst eentje, daarna een jong stel met een baby. Iedereen was welkom. En bek dicht tegen iedereen. Ze dachten hier dat ik mensenschuw was. Een kluizenaar. Of dat ik fout was.” Fout. Dat was wel heel erg.

Als je fout was in de Oorlog.

Fout was je als je die soldaten hielp. Als je ook mee marcheerde. Of als je verklikte. Aan tafel werd er ook wel over gepraat. Hoe iedereen bang was. En gewoon wilde doen. Niet opvallen. ‘Je moest er wat van zien te maken,’ zei de kapper wel eens. Oorlog maakte iedereen bang. Ook daarna. Voor een nieuwe oorlog. Je leerde om niemand te vertrouwen.

Patje was niet fout. Hij was gewoon erg voorzichtig. Vertrouwde ook niemand, behalve zichzelf. Die vreemdelingen aan zijn deur, die vertrouwde hij wél. Je moest maar durven.

“En dan net doen of je gek bent.”

Hij grinnikte even. “Je ken d’r een heel leger mee verslaan, met doen alsof je gek bent. Die hele misjpoke.” Patjes gezicht zag er niet oud meer uit. Zijn wangen glansden. Hij leunde ook niet meer, leek weer stevig op zijn benen.

Hij leek op die rattenvanger die palen in de grond sloeg.

En je kon ‘m verstaan. Niks Fries, of Hebreeuws, Amsterdams of Jiddisch.

“Da’s ‘t mooiste dat je kan overkomen, in het leven.”

Hij zuchtte.

“Dat je niet meer bang bent. Niet meer bang hoeft te zijn.”

Bij de oude school, op weg naar de kerk, hield Patje in. Keek naar het verlichte raam, waar de kerstboom stond.

“Arme schlemielen. Ze worden behandeld als vee. Het ene hok uit, het andere in.”

“Bedank je vader en je moeder dat ik bij jullie welkom was, vandaag.” De klokken stopten met luiden. Het klonk nog een beetje na.

Patje gaf een hand. Gaf beide handen.

“Heeft je vader wel eens verteld waar hij was in de Oorlog?”

Geen idee. Nooit over gepraat.

“Ze hebben ‘m hier bij me gebracht, drie jaar oud. Over de schutting gesmokkeld bij de Hollandse Schouwburg, Amsterdam. D’r zat een kaartje om zijn hals. Heb ik eraf gehaald. Was veiliger. Hij heeft hier een nieuwe naam gekregen. Jouw naam.”

Hij keek recht door je heen. Nooit z’n ogen gezien.

Altijd bang geweest voor Patje. Nu niet.

Ze waren grijsblauw. Vriendelijke blik.

Een lichtvlek scheen op de sneeuw. Alsof er een straatlantaarn boven Patje scheen. Maar die was er niet. Het schijnsel was er gewoon.

Eén ding dan nog, om het zeker te weten.

Want de wind was opgestoken, en prikte. Guur.

De klok sloeg twaalf. De nachtmis zou al zijn begonnen.

“Meneer, eh... Patje, dat van die vogelverschrikker, was dat nou echt gebeurd?”

Op die vraag kwam geen antwoord.

Niks meer te zien.

Patje was licht geworden.

Op zolder loeide het. Een koude wind. Kippenvel. Halfslaperig naar beneden.

“Zo, ben je ‘n beetje wakker? Trek maar een extra trui aan, want ‘t zal wel koud zijn in de kerk.” De geur van warme chocola. Beetje zwaar-zoet. Krentenbrood erbij. De kerstboom met lichtjes, die kringetjes maken op de witte muur erachter. Geglinster.

Buiten klinkt klokgelui. Vrolijk gepraat op straat, mensen vroeg op weg naar de nachtmis.

“Hoe zou ‘t met Patje zijn?”

“Die slaapt vast door de klokken heen.”

Eenmaal op straat leek de wind wel ijs. Zo koud woei het.

Dwars door je jas.

Gedrang voor de ingang van de kerk, voor je naar binnen kon. Even stampen, om wakker te blijven en warm te worden. Binnen in de kerk het licht van kaarsen. De luchters waren aangestoken. Het zag er heel anders uit met die felle lampen in het gewelf. Zachter.

Bij de grote, houten kerststal achterin was het druk. De koster_uisterde trots en wees naar boven. Drie nieuwe engelen. Zwevend aan nylon draadjes. Hoog boven het mos met de schapen en herders. En achteraan de houten stal, met de os, de ezel, Maria en Jozef, en het kindje Jezus. Precies zoals elk

jaar. Kinderen verdrongen zich rond de houten beeldjes. Schaapjes werden geaaid.

Half achter een pilaar waren nog zitplaatsen. Zo kon je net het altaar zien, en het koor erachter. Alle banken waren vol. Daarachter stonden ze. Daar tussenuit werd een oudere man of vrouw gehaald en naar een bank geleid. Een ander, jonger iemand stond dan glimlachend op.

Het leek wel vrede.

Hier wel. Nu wel.

Klanten in de kerkbank voor en achter werden herkend en gegroet. Grapjes over Patje. En vragen. Hoe 't afgelopen was met 'm. Waar of-ie was.

“Hij is bijgekomen. En met dokter Hertog naar 't Elisabeth gereden, vanavond. Die komt de Kerst wel door.”

Niks ervan. Patje was naar de hemel. Zeker weten.

Patje was een engel geworden.

Dan klonk de gong, en het orgel zette in. De nachtmis was begonnen. “Wij komen tezamen, onder 't sterreblinken, een lied moet weerklinken voor Bethlehem.”

Achterin geroezemoes. Gedrang tussen de mensen. Blikken opzij.

Verbazing.

Tussen de mensen door liepen misdienaars met kaarsen. Ze liepen naar voren. Achter hen twee mensen met een boek in hun handen. Dan die vreemdelingen uit de school. In mooie, lange kleden. Fel gekleurd. Ook zij zongen ‘Wij komen tezamen’. Maar dan in hun eigen taal. Annie luisterde: ‘Ze zingen in het Frans’. Achteraan kwam de pastoor, met een andere man. Die was niet in een priestergewaad, maar in iets anders. Grijs-wit. Een wijze uit het Oosten, zo leek-ie wel. De hele groep liep naar voren. Mensen stootten elkaar aan en wezen naar voren. Keken bedenkelijk. Of glimlachten.

De vreemdelingen kregen een plaatsje vooraan. En de pastoor stelde de man voor. Het bleek een landgenoot te zijn van de vreemdelingen, uit Afrika. Hij was ook een pastoor. Zag er alleen wat anders uit. Ze deden samen de mis. En die mis duurde lang. Te lang. Ogen vielen dicht. Een stootje van de buurman. Er werd een nieuw lied gezongen: “Midden in de winternacht”.

Daarna nam de pastoor het woord.

“Beste stadgenoten, medeparochianen, nieuwkomers in ons stadje. In uw boekje staat dat ik het kerstverhaal uit het evangelie ga lezen. Lucas. Maar ik heb de afgelopen dagen goed geluisterd. Naar waar wij momenteel over praten. Over mijn, onze nieuwe stadgenoten hier.” De pastoor wees naar de eerste rij, waar de vreemdelingen in hun kleurige gewaad zaten. Sommigen hadden een deken omgeslagen. Het land waar zij vandaan kwamen, was natuurlijk veel warmer, in Afrika.

Mijnheer pastoor ook zijn haren laten knippen. Dan kwam Annie even in de zaak. Opgewonden praten over de school met de vreemdelingen. “Die vreemdelingenopvang,” zei Annie, “daar moet wat mee, meneer pastoor. Ze zitten in onze stad, dan zijn wij een beetje verantwoordelijk voor ze. Niet alleen de gemeente of Justitie.”

Wat zij met Justitie bedoelde? Geen idee. De gemeente, dat was de burgemeester. Of iemand anders die met een map onder de arm ingewikkeld praatte. Die niemand begreep.

En dus had de pastoor nagedacht. En zei: “Wat wij kunnen doen, mogen we niet laten.” Hij had de vreemdelingen uitgenodigd. In zijn kerk. Om Kerstmis mee te vieren. “ ‘t Is een beginnetje. Kijken wat ‘t wordt met die gasten.” Gasten, had hij ze genoemd.

“Ik ga u eerst eens voorlezen,” zei de pastoor, “uit Mattheus 25. Want dat is harder nodig.”

De pastoor begon te vertellen. Hij sprak alsof-ie het niet tegen al die mensen had, maar tegen één persoon. Tegen jezelf. “Want ik had honger en u gaf mij te eten. Ik had dorst en u gaf mij te drinken. Ik was een vreemdeling en u verleende mij onderdak. Ik ging armoedig gekleed en u gaf mij kleren. Ik was ziek en u verzorgde mij. Ik zat gevangen en u kwam mij bezoeken.” En dat Jezus dan zei: “Alles wat u voor een van deze mensen hier hebt gedaan, hebt u voor mij gedaan.”

Leek ook al weer een beetje op wat werd gezegd over Patje en zijn onderduikers: “Als je één van ons hebt gered, heb je de hele wereld gered.”

Nadat de pastoor uit de bijbel had voorgelezen, werd er weer gezongen. Al die tijd keek iedereen naar het altaar, waar de pastoor en de Afrikaan de mis opdroegen. En naar het koor, dat kerstliedjes zong. Sommigen kon je meezingen. En anderen waren om naar te luisteren. Ondertussen was er tijd om rond te kijken.

Achterin, boven de kerststal, de drie engelen. Meer zag je niet als je in de kerkbank zat, half achter een pilaar. Mensen zongen braaf mee met het koor. Keken ernstig in hun boek.

Dan ging de pastoor preken. Over een feest. Over wat je kunt doen als je een feest organiseert. “Al je rijke vrienden uitnodigen, die toch al genoeg te eten hebben. En van een gebakje niet meer opkijken. Nee, nodig dan ook je arme vrienden uit. Als eerste. Laat ze eerder komen. Want de eersten zullen de laatsten zijn, en de laatsten zullen de eersten zijn.” Het was wel duidelijk wat de pastoor bedoelde. Maar het klonk een beetje raar.

Het ging allemaal wat rommelig, de communie uitdelen in die volle kerk. In het gedrang riep een kind: “Die engel geef lich!”

Mensen lachten. Sommigen zagen het niet. Anderen wel. Van een afstand zag je het duidelijk. De middelste engel. En niet zoals bij een straatlantaarn. Het was de engel zelf die straalde. Opnieuw geroezemoes en wijzen naar de engelen.

“D'r zit vast een lichtje in.”

“Nee joh, 't is niet van glas. 't Is eikenhout.”

“Ík zie niks.”

“Kék dan! Ut geef lich!”

“Hoe ken dat dan?”

De koster kwam naar achteren, op het rumoer af. Iemand zei iets in zijn oor. Hij keek omhoog en sloeg zijn hand voor zijn mond. Draaide zich om, liep naar voren.

De pastoor, net klaar om de laatste gebeden uit te spreken, keek op.

De koster luisterde iets. De pastoor schudde zijn hoofd. Leek er niks van te geloven.

“Nee, onzin,” klonk het zacht door de luidsprekers.

De nachtmis liep op zijn einde. Nadat hij de zegen gegeven had, wenste de pastoor iedereen “Zalig kerstfeest.” Een vrolijk moment. Iedereen gaf elkaar een hand. “Zalig kerstfeest.”

Een laatste lied klonk. Het koor kreeg applaus.

En dan ging alle aandacht naar de kerststal achterin de kerk.

Veel kinderen. Hun vaders en moeders erachter.

De koster erbij, om op te letten.

En iedereen vond de schaapjes lief, de os en de ezel prachtig gemaakt.

Maar dan die engelen, daar bovenin.

Raar. De één wees op een lichtgevende engel. Praatte opgewonden. De ander keek omhoog. Zag een houten engel. Liep door.

Het bleef nog een beetje licht geven. En mensen maar kijken. Niemand die het snapte. Schouders werden opgehaald, heen en weer gepraat.

De vreemdelingen in hun kleurige pakken gingen met de andere mensen mee, de kerk uit. “Joyeux Noel,” zeiden ze. Iemand zei dat ‘t Frans was, voor “Vrolijk Kerstmis.”

Ook zij keken naar de kerststal. En zeiden dat ‘t bij hen anders was. Met hun eigen beelden. Van zwart hout. Een van de vreemdelingen gebaarde. Alsof hij aan het hakken was met een beitel en een hamer. De mensen lachten.

“Kan jij dat hier ook niet doen?”

“Non, désolé. Pas de permis de travail. Peux pas faire ça. J’ sais pas si j’ peux rester ici.”

Er werd geknikt. Men begreep het wel, of niet.

De laatste mensen drentelden naar de uitgang. Dan was de kerk bijna leeg.

De engel was uitgedoofd. Gewoon hout geworden.

Wie had het wonder gezien?

“Het is Patje. Het is ‘m sprekend!”

Het was Cornelis de groenteman, die ‘t zag.

Hij had zowat een stijve nek gekregen van het lange staren naar het beeld.

“Ik denk dat die houtsnijder een grap heeft gemaakt.”

“Nee, ik denk dat-ie dat heeft gedaan uit eerbetoon.”

“Weet je zeker dat ‘t Patje is?”

“Absoluut! Kijk maar naar z’n neus.”

Patje was inderdaad een engel geworden.

Met die vreemde glimlach keek hij op de mensen.

Alsof-ie weer een grap had uitgehaald.

Eindelijk naar huis. De wind was feller geworden, buiten.

Snel naar huis, nu. De klokken begonnen opnieuw te luiden. Het was tijd voor de volgende nachtmis.

Nooit was het druk in de kerk. Maar tijdens de kerstnacht kon je wel vier nachtmissen hebben.

Het hoorde erbij, zeiden ze.

Het bleef tijdens de Kerst nog een tijdje sneeuwen. Je zag bijna niemand op straat, behalve af en toe wat kinderen die sneeuwballen gooiden en met hun slee in de weer waren. Hier en daar grote hopen sneeuw langs de straat. Er werd geveegd, om niet uit te glijden. Het wit begon te wennen. Niemand die er nog over praatte. Of juist wel. Omdat het hinderlijk werd, dat geglij. De wal langs de dijk werd steeds gladder. Je ging met je slee keihard naar beneden.

In de ochtend na Tweede Kerstdag kwam een agent de winkel binnen. Om te vragen hoe Patje gevonden was. En hoe hij daar terecht was gekomen. Wat niemand wist trouwens. De kapper en Annie vertelden hoe de oude man onder een sneeuwhoop was gevonden. En de winkel binnengedragen. Dat-ie bijna niks woog. Die hele dag op de bank had gelegen. Met de klanten eromheen.

En dat hij door dokter Hertog en de wijkzuster weg was gebracht naar ‘t Elisabeth.

“En hij is een engel geworden.”

Ze draaiden zich om.

“Eh, dat klinkt een beetje raar...”

“- Niks raar! Hij is een engel geworden. Hij is naar de hemel gegaan. Het werd helemaal licht en wit. En hij leek niet oud meer. En er was opeens helemaal niks!”

“Heb je zeker allemaal gedroomd?” De agent keek verbaasd. Bladerde in zijn opschrijfboekje.

“Kijk aan. Heeft u het dan nog niet gehoord? Hij is in de nacht van 24 op 25 december overleden. Waarschijnlijk ondervoeding. Was een taai baasje, we denken dat-ie veel ouder is dan hij eruit ziet. De verzorgster van ‘t Elisabeth heeft ‘m op kerstochtend gevonden. We houden het op een natuurlijke dood.”

De agent keek verbaasd. “Maar als jij zo zeker weet wat er gebeurd is, jochie, vertel mij dan eens waar jij was, op Kerstavond zo tussen tien en twaalf’s avonds?”

Wijze uit het Oosten

In de kapperswinkel werd nog lang over Patje nagepraat. Over die bijzondere dag voor Kerstmis.

Omdat hij geen kinderen had en ook geen vrienden, moest de gemeente zijn begrafenis regelen. De pastoor had nog een korte gloedvolle preek gegeven, over hoe Patje hier kwam wonen. Verhalen van horen zeggen. Want de pastoor kende Patje niet. Patje kwam nooit in de kerk. En dat hij een engel geworden was, moest maar beschouwd worden als onzin. Een droom. Want als Patje zó van de wereld was gegaan zou het een wonder zijn. Dan had de pastoor ‘m graag heilig verklaard. Wat wél klopte, was die houten engel. De man ‘m sneed kende het verhaal van Patje. Dat had de koster ‘m verteld toen-ie die engelen bestelde.

De vreemdelingen waren maar kort gebleven. Na een half jaar kwam de oude school weer leeg. Ze verhuisden naar een andere plek. In een grotere stad. Daarna werden de ramen weer dichtgespijkerd.

Patjes huisje tussen de wetering en de dijk zou worden verkocht. Patje had geen testament nagelaten. Zijn bezittingen werden bewaard in het archief. In zijn huisje had de archivaris bijzondere dingen gevonden tussen de spullen.

Een doosje naamkaartjes, handgeschreven op karton. De touwtjes er nog aan. Allemaal Joodse namen, wist de archivaris.

Een pakketje dat nog op de post moest, naar Israël. Er moesten nog postzegels op.

Bleek een medaille in te zitten. ‘Yad Vashem’ stond er op de oorkonde die erbij zat.

Patje had ‘m jaren geleden gekregen. Voor zijn onderduikerwerk. Niks over gezegd. En wilde ‘m nu terugsturen. Vanwege de Palestijnen.

Een geboorteakte onthulde zijn ware Joodse naam, en zijn leeftijd: Melchior Ahrens. Hij zou 98 jaar zijn geworden. En op de achterkant van een verjaardagskaart bleek dat hij altijd al was wie hij was. In zwierige letters stond:

“L’chaim, Patje!”

Op het leven, Patje.

[André van Zwieten]